

§ 1. Kononov c. Letonia^[1]. Stare de fapt

Vassili Kononov s-a născut în 1923, în Letonia. În 1940, Letonia a fost încorporată în U.R.S.S., iar Armata Roșie a asigurat stabilitatea zonei baltice. La 22 iunie 1941, Germania nazistă a atacat Uniunea Sovietică, iar înaintarea Armatei Germane (*Wehrmacht*) a forțat Armata Roșie să părăsească zona baltică. Vassili Kononov locuia lângă graniță și a plecat în Rusia odată cu retragerea Armatei Roșii.

În 1942, Kononov a fost recrutat în Armata Sovietică. În primul an a fost supus unui antrenament special pentru operațiuni de sabotaj și a învățat să organizeze și să conducă operațiuni de tip comando, în spatele liniilor inamice. Ulterior, a fost promovat și a devenit unul dintre liderii Partizanilor Roșii.

În iunie 1943, Kononov și alți 20 de camarazi au fost parașutați pe teritoriul aflat sub ocupație germană, aproape de granița letonă, și s-au alăturat unei unități sovietice de tip comando, alcătuită din membri ai Partizanilor Roșii. În martie 1944, Kononov a primit comanda unui pluton însărcinat cu sabotarea instalațiilor militare, a liniilor de comunicație și a punctelor de aprovizionare germane, deraierea trenurilor și propaganda politică în rândul populației locale.

Tot atunci, în februarie 1944, Armata Germană a descoperit și a ucis un grup de Partizani Roșii conduși de ofițerul Chugunov, care se ascundeau într-un hambar din satul Mazie Bati.

După aceste evenimente, de frica Partizanilor Roșii, sătenii din Mazie Bati au cerut ajutorul administrației militare germane, care a înarmat fiecare bărbat cu o pușcă și cu două grenade „pentru protecție personală”. Kononov și unitatea lui îi suspectau pe săteni că i-au turnat germanilor pe Partizani și au hotărât să-i pedepsească.

La 27 mai 1944, când sătenii se pregăteau pentru Rusalii, Kononov și cei aflați sub comanda lui au intrat în sat, înarmați și deghizați în

---

[1] *Kononov c. Letonia* (cererea nr. 36376/04), hotărârea Camerei, Fosta Secție a III-a, (în continuare, „*Kononov I*”) și *Kononov c. Letonia* (cererea nr. 36376/04), hotărârea Marii Camere (în continuare, „*Kononov II*”). Starea de fapt relatată este un rezumat al versiunii descrise de Curte.

uniforma *Wehrmacht*-ului. Unitatea s-a împărțit în câteva grupuri mici și, la ordinele lui Kononov, fiecare grup a atacat câte o casă. Câțiva Partizani au dat buzna în locuința fermierului Modests Krupniks, au confiscat armele pe care le-au găsit și i-au ordonat acestuia să iasă în curte. Când fermierul i-a rugat să nu-l omoare în fața copiilor săi, i-au ordonat să fugă spre pădure și apoi, în timp ce alerga, au deschis focul asupra lui. Krupniks, grav rănit, a fost lăsat la marginea pădurii și a murit în dimineața următoare din cauza unei hemoragii masive. Sătenii care au supraviețuit i-au auzit strigătele și gemetele, dar le-a fost teamă să-l ajute.

Alte două grupuri ale Partizanilor Roșii au atacat casele fermierilor Meikuls Krupniks și Ambrozs Buļs. Meikuls Krupniks a fost închis în baie și bătut cu sălbăticie. Buļs, Meikuls Krupniks și mama acestuia au fost împușcați de mai multe ori. Partizanii au îmbibat apoi cu petrol casa și toate anexele fermei și le-au incendiat. Soția lui Meikuls Krupniks, aflată în luna a noua de sarcină, a reușit să fugă, dar a fost prinsă de Partizani și împinsă în flăcări, printr-o fereastră a casei. În dimineața următoare, sătenii supraviețuitori au găsit rămășițele carbonizate ale celor patru victime. Corpul Doamnei Krupniks a fost identificat datorită scheletului ars al fătului, aflat lângă ea.

Al patrulea grup de Partizani a năvălit în locuința lui Vladislavs Šķirmants, care era în pat, împreună cu fiul său de un an. Partizanii i-au ordonat să iasă în curte, apoi au blocat ușa dinspre exterior pentru a nu-i permite soției lui să iasă, l-au dus într-un colț mai retras al curții și l-au împușcat mortal.

Al cincilea grup a atacat locuința lui Juliāns Šķirmants. După ce au găsit și au confiscat o pușcă și două grenade, Partizanii l-au executat.

În fine, al șaselea grup a atacat casa lui Bernards Šķirmants, l-au ucis, au rănit-o pe soția acestuia și au incendiat întreaga fermă. Soția lui Bernards Šķirmants a ars de vie, lângă trupul soțului ei mort.

În iulie 1944, Armata Roșie a ocupat Riga, iar în mai 1945 s-au predat ultimele divizii germane și întreg teritoriul leton a trecut sub controlul Armatei Roșii.

După terminarea războiului, Vassili Kononov a fost decorat cu cea mai înaltă distincție militară sovietică, Ordinul Lenin. El a rămas

în Letonia și a lucrat ca ofițer, în diferite ramuri ale poliției sovietice, până în 1988, când s-a pensionat. După dezmembrarea U.R.S.S.-ului, Kononov a redevenit cetățean leton.

La 4 mai 1990, Consiliul Suprem al Republicii Socialiste Sovietice a Letoniei a adoptat *Declarația privind redobândirea independenței Republicii Letonia* și, în aceeași zi, *Declarația de aderare a Republicii Letonia la tratatele internaționale privind drepturile omului*. La 21 august 1991, după două lovituri de stat eșuate, Consiliul Suprem a votat Legea Constituțională a Republicii Letonia, care proclama, cu efect imediat, independența deplină. La 22 august 1996, Parlamentul leton a adoptat *Declarația privind ocuparea Letoniei*, care califica anexarea teritoriului leton de către U.R.S.S., în 1940, drept „ocupație militară” și „încorporare ilicită”; reintrarea sovieticilor în posesia teritoriului, la sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial, a fost considerată o „re-instaurare a unui regim de ocupație”.

Printr-o lege din 6 aprilie 1993, Consiliul Suprem a introdus un nou capitol în partea specială a fostului Cod penal, reintrat în vigoare după proclamarea independenței. Este vorba despre Capitolul 1.a, care incrimina genocidul, crimele împotriva umanității și a păcii, crimele de război și discriminarea rasială. Articolul 68-3 din noul capitol se referea la crimele de război, sancționate cu închisoarea între 3 și 15 ani sau cu închisoarea pe viață; articolul 6-1 permitea aplicarea retroactivă a legii penale în cazul crimelor împotriva umanității și a crimelor de război, iar articolul 45-1 excepta astfel de fapte de la regimul prescripției.

În ianuarie 1998, la inițiativa Centrului pentru studierea consecințelor totalitarismului (afiliat Biroului pentru protecția Constituției), s-au efectuat cercetări penale în legătură cu evenimentele din 27 mai 1944. În urma acestor cercetări, Vassili Kononov a fost acuzat de săvârșirea unor crime de război și a fost judecat în două procese penale interne, succesive.

Primul proces a început în 1998 și s-a finalizat în anul 2000; în toată această perioadă, inculpatul a fost arestat. Al doilea proces a început în anul 2001 și s-a finalizat în 2004. De fiecare dată, Vassili Kononov a pledat „nevinovat”. În principal, argumentele care s-au dezbătut pe parcursul celor două procese au vizat: gradul de implicare al inculpatului în evenimentele din 27 mai 1944, calitatea

de combatanți, noncombatanți sau civili a victimelor, dreptul aplicabil, caracterul predictibil/impredictibil al incriminărilor invocate, aplicarea în timp (retroactivă) a legii interne de incriminare, regimul juridic al prescripției în cazul crimelor de război, conținutul dreptului internațional public relevant la data evenimentelor („legile și cutumele războiului”), caracterul licit/ilicit al încorporării Letoniei în U.R.S.S. și calitatea de „teritoriu ocupat” a satului Mazie Bati, relevanța juridică a declarațiilor privind restabilirea independenței Republicii Letonia.

Ambele procese au parcurs toate cele trei grade de jurisdicție și s-au finalizat cu condamnarea inculpatului. Printr-o decizie pronunțată în anul 2004, s-a constatat definitiv și irevocabil că Vassili Kononov este vinovat pentru crime de război, infracțiune prevăzută și sancționată de articolul 68-3 din vechiul Cod Penal. Deoarece Kononov era deja bătrân, infirm și inofensiv, instanța l-a condamnat la o pedeapsă scurtă privativă de libertate, de un an și opt luni; această pedeapsă s-a considerat deja executată, pentru că depășea durata detenției din timpul procesului.

Rezultatul procedurilor judiciare interne l-a determinat pe Vassili Kononov să adreseze o plângere Curții de la Strasbourg, în care a invocat violarea drepturilor sale protejate de articolul 7 al Convenției^[1]. El s-a considerat victima unei aplicări retroactive a legii penale, pe motiv că actele pentru care a fost acuzat nu constituiau, la data comiterii lor, fapte incriminate de dreptul intern sau de dreptul internațional. În plus, Kononov a susținut că excepția instituită în articolul 7 (2) din Convenție nu îl poate viza, deoarece pretinsele infracțiuni care i-au fost imputate nu intră în sfera de aplicabilitate a acestui text.

La 24 iulie 2008, cu o majoritate de patru voturi la trei, o cameră a Curții (Fosta Secție a Treia) a pronunțat o hotărâre prin care a constatat că Letonia a violat articolul 7 al Convenției și a decis că petentul este îndreptățit la despăgubiri în valoare de 30.000 euro, cu titlu de satisfacție echitabilă.

La 24 octombrie 2008, Guvernul leton a solicitat trimiterea cauzei la Marea Cameră, în conformitate cu articolul 43 al Convenției, iar la 6 ianuarie 2009 cererea lui a fost admisă.

[1] *Convenția europeană a drepturilor omului* (în continuare „Convenția”).

În hotărârea sa, pronunțată la 17 mai 2010, Marea Cameră a statuat, cu o majoritate de paisprezece voturi la trei, că decizia instanțelor letone de condamnare a petentului pentru crime de război nu constituie o violare a articolului 7 (1) din Convenție.

§ 2. Kononov c. Letonia și CEDO. Competența *ratione materiae* a Curții

Fiecare cerere adresată Curții plasează instanța europeană, ca de altfel orice tribunal internațional, în fața a două sarcini: mai întâi, Curtea trebuie să decidă dacă este competentă să soluționeze cererea petentului; în al doilea rând, dacă își constată competența și dacă plângerea este admisibilă *prima facie*, Curtea trebuie să analizeze dacă statul reclamat a violat drepturile petentului, protejate de Convenție.

2.1. Articolul 19 și articolul 32 din Convenție

A. Textul care instituie și precizează competența *ratione materiae* a Curții este articolul 32 din Convenție, potrivit căruia „competența Curții acoperă toate problemele privind interpretarea și aplicarea Convenției și a Protocoalelor sale”^[1]. Conform aceluiași articol, Curtea își stabilește singură competența, în temeiul principiului *kompetenz-kompetenz*^[2].

Curtea se pronunță asupra competenței materiale *in limine litis*, înainte să analizeze fondul cauzei; pentru a verifica dacă este sesizată cu o problemă legată de interpretarea și aplicarea Convenției, ea se raportează, de principiu, la temeiul de drept al cererii. Altfel spus, Curtea se consideră competentă să soluționeze o cerere ori de câte ori petentul invocă violarea de către un stat parte a unui drept protejat de Convenție.

Competența Curții trebuie înțeleasă și în contextul, mai larg, al rolului atribuit de state sistemului de protecție a drepturilor funda-

---

[1] Articolul 32 (1) din Convenție.

[2] Articolul 32 (2) din Convenție.

mentale, creat prin intermediul Convenției. În acest sens, articolul 19 al Convenției precizează că instanța europeană a fost creată pentru „a asigura respectarea angajamentelor ce decurg pentru Înaltele Părți Contractante din prezenta Convenție și din Protocoalele sale”. Ca atare, potrivit principiului subsidiarității, judecătorul de drept comun al Convenției este judecătorul național, iar instanțele interne sunt cele cărora le revine, de regulă, competența exclusivă de a constata starea de fapt a cauzei și de a interpreta dreptul intern.

B. În cauza *Kononov c. Letonia*, Guvernul leton a contestat competența Curții de a evalua constatările de fapt și de drept aparținând instanțelor letone; el a subliniat că „singura sarcină a Curții este aceea de a interpreta și de a aplica Convenția (...) și Protocoalele sale adiționale, astfel încât ea nu este competentă să se pronunțe asupra interpretării unei legi interne sau a unui tratat internațional (...) Curtea este ținută de constatările instanțelor letone”^[1].

Curtea a recunoscut că principiul subsidiarității este aplicabil și atunci când „dreptul intern face trimitere la norme de drept internațional general sau la tratate internaționale. În cauzele în care instanțele interne au interpretat aceste dispoziții, rolul Curții se reduce la a preciza dacă efectele unei asemenea interpretări sunt compatibile cu prevederile Convenției (s.m.)”^[2]. Totuși, Curtea a apreciat că situația este diferită atunci când însăși Convenția este cea care face trimitere la dreptul intern sau la dreptul internațional; în astfel de cazuri, violarea normelor naționale sau internaționale poate constitui, în sine, o violare a Convenției. Prin urmare, principiul *jura novit curia* îi permite, și chiar obligă Curtea, să-și exercite competența de a verifica respectarea dreptului. În opinia Curții, „exact același principiu este incident și în privința articolului 7, deoarece aplicarea unei dispoziții penale de drept intern sau internațional unei fapte care nu intră în câmpul de aplicare al acelei dispoziții contravine în mod direct prevederilor Convenției (s.m.)”^[3].

Curtea a mai adăugat că, „în această cauză, trebuie să se facă o distincție clară între existența faptelor și calificarea lor juridică”; în acest sens, ea a apreciat că „poate și trebuie să examineze califi-

[1] *Kononov I*, § 77.

[2] *Idem*, § 109.

[3] *Idem*, § 110.

carea juridică a evenimentelor, potrivit dreptului intern și internațional, pentru a stabili dacă petentul a beneficiat de garanțiile prevăzute de articolul 7 al Convenției. (...) Curtea poate să atribuie faptelor reținute în cauză o calificare juridică diferită de cea pe care o pretinde petentul sau, dacă este nevoie, să privească faptele într-o manieră diferită”^[1].

Având în vedere aceste considerente, Curtea a apreciat că este competentă să soluționeze plângerea formulată de Vassili Kononov împotriva Letoniei.

Așa cum vom vedea în continuare, atunci când a pătruns în domeniul dreptului internațional, Curtea și-a depășit limitele propuse ale evaluării juridice și, în cele din urmă, a încălcat chiar principiile pe care era chemată să le apere. În plus, circumstanțele cauzei au plasat Curtea nu doar în fața unor probleme juridice, ci și în fața unor provocări de natură politică. Iar dimensiunea și impactul politic al cauzei, asociate problemelor complexe de drept internațional care se cereau a fi soluționate, complică chestiunea competenței Curții și o plasează într-o zonă alunecoasă.

2.2. Obstacole de natură politică

A. Intervenția terților, permisă statutar, a imprimat cauzei, încă de la început, o dimensiune politică semnificativă. Pe de o parte, Rusia s-a alăturat cauzei lui Vassili Kononov încă din faza procedurilor penale interne, iar în anul 2000 i-a acordat acestuia cetățenia rusă, printr-un decret special al președintelui Putin. La Strasbourg, Rusia i-a asigurat lui Kononov asistența juridică și i-a sprijinit poziția procesuală în calitate de terț intervenient. Pe de altă parte, Lituania a intervenit în proces în sprijinul Letoniei.

Poziția terților intervenienți exprima, în mod evident, o voce în interes propriu: Lituania a împărtășit aceeași soartă cu a Letoniei, în privința anexării la U.R.S.S., în timp ce Rusia își apăra propria istorie. Practic, participarea și poziția terților intervenienți au suprapus cauzei *Kononov c. Letonia* o altă cauză, mai complexă, care a opus Rusia și Statele Baltice.

---

[1] *Idem*, § 111.

B. Părțile și terții intervenienți au susținut că această cauză este strâns legată de evaluarea statutului juridic pe care îl aveau forțele beligerante din Statele Baltice în 1944, altfel spus, de problema caracterului licit/ilicit al încorporării Letoniei în U.R.S.S.

De pildă, Rusia a susținut că sătenii uciși erau cetățeni ai Uniunii Sovietice care și-au trădat țara alăturându-se germanilor, astfel încât comportamentul Partizanilor Roșii trebuie analizat ca fiind îndreptat împotriva unor compatrioți^[1]. Letonia și Lituania au contestat însă argumentul „cetățeniei sovietice”, care rezulta în mod direct din susținerile Rusiei conform cărora Statele Baltice au fost anexate în mod licit de U.R.S.S., în 1940.

La fel de controversată a fost și problema pretensei colaborări a sătenilor cu autoritățile militare germane. Din perspectiva Letoniei și a Lituaniei, sătenii letoni nu datorau loialitate sovieticilor și au cerut ajutorul germanilor pentru a se putea apăra împotriva violenței și a furiei Partizanilor Roșii. Pentru Rusia, sătenii care aveau în dulapuri arme furnizate de germani erau colaboratori ai germanilor și reprezentau „miliția înarmată”.

Curtea (atât Camera, cât și Marea Cameră) a încercat să evite terenul minat al unei probleme politico-juridice controversate, legată de anexarea Letoniei, și a refuzat să intervină în dezbaterile pe care au provocat-o părțile și terții intervenienți. În acest sens, Curtea a apreciat „că nu este rolul ei să se pronunțe asupra problemei privind liceitatea încorporării Letoniei în U.R.S.S. și, în orice caz, în prezenta cauză, nu este necesar să facă acest lucru”^[2].

Instanța europeană a reluat astfel o atitudine pe care și-o asumasese anterior și în alte cauze, unde a precizat, de pildă, că „se va abține, pe cât posibil, să se pronunțe asupra unor chestiuni care țin pur și simplu de fapte istorice și care nu intră în sfera ei de competență; totuși, Curtea ar putea să admită unele adevăruri istorice notorii, pe care să-și întemeieze raționamentul”^[3].

În cauza *Kononov c. Letonia*, acest mod de a expedia argumentul părților legat de caracterul licit/ilicit al anexării Letoniei la U.R.S.S. este criticabil, din cel puțin trei motive:

[1] *Kononov II*, § 174.

[2] *Kononov I*, § 112 și *Kononov II*, § 210.

[3] *Ždanoka c. Letonia*, cererea nr. 58278/00 (Marea Cameră), § 96.

În primul rând, o motivare de tip disertație, caracteristică oricărei instanțe internaționale, deci inclusiv Curții Europene, nu este compatibilă cu respingerea unui argument ca irelevant, în absența unei explicații efective a raționamentului care a condus Curtea la concluzia irelevanței acelu argument.

În al doilea rând, există o legătură directă de cauzalitate între caracterul licit/ilicit al anexării Letoniei la U.R.S.S. și efectele juridice ale acestei anexări, pe de o parte, și soluționarea cauzei *Kononov c. Letonia*, pe de altă parte; aceasta, întrucât răspunsul cu privire la liceitatea anexării Letoniei este decisiv și determină aplicabilitatea sau inaplicabilitatea dreptului internațional la evenimentele petrecute în Mazie Bati, la 27 mai 1944. Astfel:

(a) Dacă încorporarea Letoniei a fost licită, atunci este incontestabil că, în 1944, acest teritoriu făcea parte din U.R.S.S. și intra în sfera de aplicabilitate a dreptului sovietic. În acest caz, evenimentele petrecute în Mazie Bati, la 27 mai 1944, nu se analizează în termenii dreptului internațional, ci în termenii dreptului intern, sovietic. Prin urmare, sătenii uciși de Kononov și de unitatea lui nu puteau fi adversari combatanți, noncombatanți sau civili, în sensul dreptului internațional, ci simpli compatrioți, a cărorucidere se raportează la prevederile dreptului penal sovietic, relevant la data evenimentelor.

Prezența *Wehrmacht*-ului în zonă nu modifică această concluzie, pentru că ocuparea Letoniei de către Germania, în cursul celui de-Al Doilea Război Mondial, a fost o ocupație de război, ceea ce înseamnă că ea a creat o situație juridică diferită de anexarea Letoniei la U.R.S.S., în 1940, și că a produs efecte juridice diferite. *Occupatio bellica* se deosebește de o anexare teritorială, pentru că în timpul ocupației de război teritoriul ocupat rămâne, de principiu, sub incidența sistemului normativ original, al statului din care face parte^[1], pe când o anexare teritorială, fie ea chiar ilicită, determină integrarea efectivă a teritoriului anexat în ordinea juridică a statului anexant. Ca atare, anexarea Letoniei la U.R.S.S., în 1940, a determinat extinderea aplicabilității dreptului sovietic la acest teritoriu, iar ocupația ulterioară de război nu a afectat, în esență, acest regim juridic.

---

[1] C. Valentin, *Drept internațional*, Universul Juridic, București, 2010, p. 430-431.

(b) Dacă încorporarea Letoniei în U.R.S.S. a fost ilicită, atunci Letonia nu și-a pierdut niciodată, formal, calitatea de subiect distinct de drept internațional, iar evenimentele petrecute la Mazie Bati, în 1944, se analizează din perspectiva dreptului internațional.

Curtea a soluționat cauza prin cheia dreptului internațional, mai exact din perspectiva distincției între combatanți, noncombatanți și civili. Prin urmare, cu toate că a dorit să evite o evaluare explicită a caracterului licit/ilicit al anexării din 1940, Curtea a tranșat de fapt implicit această chestiune, în favoarea Letoniei.

În fine, *în al treilea rând*, după ce a tranșat indirect, în favoarea Letoniei, problema liceității anexării, Curtea a omis să sesizeze distincția dintre caracterul licit/ilicit al anexării și efectele juridice pe care le produce în dreptul internațional o anexare teritorială efectivă, chiar și ilicită. Din acest motiv, Curtea nu a atașat efecte juridice efectivității încorporării ilicite a Letoniei în U.R.S.S., adică unei realități concrete de 51 de ani (1940-1991) în care teritoriul Letoniei s-a aflat efectiv sub controlul U.R.S.S.-ului și în care sistemul normativ aplicat în acest teritoriu a fost cel sovietic. Or, dreptul internațional atașează efecte juridice efectivității, în temeiul unui principiu al efectivității, *ex factis jus oritur*, care prevalează asupra principiului formal *ex injuria jus non oritur*^[1].

Opțiunea Curții Europene de a soluționa cauza *Kononov c. Letonia* pe baza distincției din în dreptul internațional între combatanți, noncombatanți și civili ignoră tocmai acest principiu al efectivității, care ar fi pretins raportarea evenimentelor de la Mazie Bati, din 27 mai 1944, la dreptul sovietic în vigoare la acea dată, iar nu la normele dreptului internațional public.

Declarația privind ocuparea Letoniei, adoptată de Parlamentul leton la 22 august 1996, care califică anexarea teritoriului leton de către U.R.S.S., în 1940, drept „ocupație militară” și „încorporare ilicită”, exprimă un punct de vedere politic, iar nu juridic; ea este irelevantă din perspectiva dreptului internațional, din două motive:

(a) conform principiului efectivității, încorporarea Letoniei în U.R.S.S. a produs efecte juridice, independent de natura licită

[1] De pildă, posibilitatea modificării unei norme cutumiare existente, în sensul formării unei norme cutumiare contrare, se explică tocmai prin prevalența pe care dreptul internațional o recunoaște efectivității, în conflictul dintre principiile *ex factis jus oritur* și *ex injuria jus non oritur*.

sau ilicită a anexării, iar redobândirea independenței Letoniei a generat nașterea unui raport juridic de drept internațional, specific succesiunii statelor; și

- (b) actele unilaterale privind recunoașterea sau nerecunoașterea unei situații sunt relevante din punct de vedere juridic doar dacă sunt concomitente sau măcar contemporane cu situația la care se referă.

C. *Kononov c. Letonia* a avut un impact semnificativ, care se extinde dincolo de limitele propriu-zise ale cauzei.

(a) Hotărârea Curții nu produce doar efecte relative, între părți, și nici nu se limitează la soluționarea problemei cu care a fost sesizată instanța; ea produce, în plus, și efecte neanticipate (politice și nu numai), în sensul că influențează, de pildă, soluționarea altor probleme, aflate pe rolul unor instanțe naționale.

De pildă, atunci când se aștepta hotărârea Curții în *Kononov I*, jurnalistul lituanian Virginijus Savukynas formula următoarea întrebare: „dacă Letonia a violat articolul 7 prin condamnarea unui criminal de război aflat de partea sovieticilor, aceasta înseamnă că CEDO a recunoscut legalitatea ocupației sovietice?”^[1]. Deși Curtea nu s-a pronunțat explicit asupra caracterului licit/ilicit al anexării Letoniei, hotărârea ei implica riscul ca toate condamnările care au început în anii '90, împotriva cetățenilor sovietici care au comis crime în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, să fie suspendate sau chiar înlăturate, sub amenințarea violării articolului 7. Hotărârea Marii Camere a înlăturat astfel de argumente, dar ea mai poate avea încă unele consecințe, pentru cauzele similare sau pentru procedurile de reabilitare aflate pe rolul instanțelor letone sau lituaniene.

(b) În unele opinii, opțiunea Curții de a soluționa cauza *Kononov c. Letonia* a deschis o cutie a Pandorei, în ceea ce privește „validarea” la Strasbourg a hotărârilor instanțelor naționale de condamnare a crimelor sovietice. Hotărârea Marii Camere se referă la persoane urmărite pentru crime de război, dar cetățenii sovietici

[1] Citat de J. Žilinskas, *Kononov Case and the Baltic States*, „Jurisprudence”, vol. 18, nr. 3/2011, p. 867.

sunt urmăriți și pentru alte fapte, cum este genocidul. Oare Curtea de la Strasbourg va trebui să decidă, într-o bună zi, dacă represiunea sovietică și politica inumană din teritoriile anexate și ocupate este comparabilă cu genocidul? Și, în acest caz, va fi posibilă evitarea contextului general și analizarea problemei dintr-o perspectivă pur juridică?^[1].

În *Kononov c. Letonia* este semnificativ, de pildă, faptul că nici chiar judecătorii Curții Europene nu s-au putut detașa de evaluări politice personale. În acest sens, este relevantă opinia concurentă a judecătorului Myjer: „M-am născut în Olanda, imediat după Al Doilea Război Mondial, și am crescut cu ideea că naziștii și colaboratorii lor nu aveau deloc dreptate, pe când cei care au luptat împotriva naziștilor (inclusiv membrii grupurilor de rezistență) aveau perfectă dreptate. Indiferent de actele pe care le-au comis grupurile de rezistență împotriva forțelor germane de ocupație sau împotriva naționalilor olandezi care colaboraseră cu acestea, ele au fost comise întotdeauna pentru o cauză dreaptă. Dacă grupurile de rezistență au redus la tăcere colaboratorii care au transmis informații cu privire la evrei sau la persoane care se ascundeau, atunci ele au procedat corect. Iar în cazul în care, după război, o persoană care fusese membru al unui grup de rezistență a fost găsită vinovată pentru o crimă comisă în timpul războiului, acest lucru nu avea, cu siguranță, nicio legătură cu activitatea sa de rezistență, ci doar cu reglarea unor conturi personale sau cu infracționalitatea obișnuită”^[2].

(c) Hotărârea Marii Camere a provocat, o dată în plus, ostilitatea Rusiei la adresa Curții^[3].

Aleksandr Mezyaev, editor al publicației *Kazan Journal of International Law*, a publicat un articol în *Komosomolskaya Pravda*, cu titlul „Kononov c. Letonia. Sau falsificarea istoriei la cel mai înalt nivel”^[4], în care susține că Letonia nu a construit o cauză împotriva

[1] *Idem*, p. 868.

[2] *Kononov I*, Opinia concurentă a judecătorului Myjer, § 9.

[3] Reacția Rusiei era predictibilă; ea și-a manifestat și în alte ocazii iritarea față de Curte, pe care a acuzat-o de decizii politice și de standarde duble (înainte de *Kononov c. Letonia*, cauza care a indignat cel mai tare Rusia a fost *Ilașcu et alii c. Moldova și Rusia*).

[4] Conform <http://www.scribd.com/doc/50569341/The-ECtHR-Grand-Chamber-in-Kononov-v-Latvia-17-May-2010-is-the-Russian-Federation-correct-in-its-understanding-of-the-relationship-between-politics> (consultat la 27.11.2012).

lui Kononov, ci împotriva Rusiei. În opinia lui, naționalitatea judecătorilor din alcătuirea Marii Camere indica deja opțiuni părtinitoare și, implicit, orientarea finală a Curții.

Reprezentanții ai Parlamentului^[1] și ai Ministerului Rus al Afacerilor Externe^[2] au afirmat că Rusia este gata să-și revizuiască relațiile cu CEDO și cu Consiliul Europei.

Potrivit mișcării internaționale pentru drepturile omului *World Without Nazism*, hotărârea Marii Camere este o revizuire a rezultatelor Proceselor de la Nürnberg, la nivelul justiției europene, iar cauza *Kononov c. Letonia* este un semn al renașterii neo-nazismului în Letonia^[3]. Din această perspectivă, Curtea ar fi trebuit să decidă dacă Kononov poate fi judecat pentru crime de război ca și cum ar fi fost un soldat nazist; aceasta, în condițiile în care rezultatele proceselor de la Nürnberg afirmă că reprezentanții puterilor învingătoare și antifasciștii nu pot fi condamnați pentru acte împotriva naziștilor și a complicilor lor.

Lăsând la o parte nemulțumirile Rusiei, există dovezi că instanța europeană are, într-adevăr, o problemă atunci când se aventurează dincolo de rolul ei primar de interpretare și de aplicare a Convenției, pe terenul unor chestiuni complexe și complicate de drept internațional. *Kononov c. Letonia* nu este o mare victorie pentru Nürnberg și pentru Tribunalul Militar Internațional, așa cum au considerat agenții guvernamentali ai Letoniei. Dimpotrivă, ea este simptomatică pentru o „criză” a Curții de la Strasbourg, care se pronunță tot mai des asupra unor probleme complexe de drept internațional, cu inerente elemente politice, adesea foarte sensibile.

2.3. Aplicarea articolului 7 (1) din Convenție. Erori și inadvertențe juridice

Așa cum am văzut, aparent, Curtea a soluționat cauza *Kononov c. Letonia* fără să analizeze problema caracterului licit/ilicit al încor-

[1] Mikhail Margelov, membru al Parlamentului Rus, a scris un articol în „The Russian Gazette” cu titlul *Strasbourg contra Nürnberg. Rusia trebuie să reconsidere perspectivele participării ei la tribunalele internaționale (idem)*.

[2] <http://old.win.ru/en/topic/4445.phtml> (consultat la 27.11.2012).

[3] <http://rt.com/politics/kononov-russia-latvia-nuremberg/> (consultat la 27.11.2012).

porării Letoniei în U.R.S.S.; ea a evaluat, în esență, doar argumente de drept material. Totuși, atunci când a analizat aceste argumente, Curtea a intrat în sfera dreptului internațional al conflictelor armate (*jus in bello*) și a dreptului penal internațional, adică în domenii care nu se circumscriu, nici ele, competenței sale proiectate de autorii Convenției. Încercând să evite capcana evaluării istoriei, Curtea a intrat într-o zonă de turbulență a dreptului internațional public.

Incursiunea Curții în sfera dreptului internațional public a fost justificată de articolul 7 (1) din Convenție, care conține o trimitere explicită la acest sistem normativ: „*Nimeni nu poate fi condamnat pentru o acțiune sau o omisiune care, în momentul săvârșirii, nu constituia o infracțiune potrivit dreptului național sau internațional. De asemenea, nu se poate aplica o pedeapsă mai severă decât aceea aplicabilă în momentul săvârșirii infracțiunii*”.

A. Raportarea clasică a Curții la articolul 7 (1) din Convenție

Dreptul prevăzut de articolul 7 (1) al Convenției este o garanție împotriva condamnării arbitrare și o expresie a principiului *nullum crimen, nulla poena sine lege*. Acest principiu implică o exigență calitativă: el pretinde ca normele juridice care constituie temei al unei condamnări să fie clare și precise, adică să fie atât accesibile, cât și predictibile^[1].

Prin urmare, atunci când aplică articolul 7 (1) din Convenție, Curtea trebuie să stabilească dacă, raportat la data comiterii acțiun-

[1] *Streletz, Kessler & Krenz c. Germania* (cererile nr. 34044/96, 35532/97, 44801/98), § 50 și trimiterile aferente. În jurisprudența Curții, exigența clarității normelor de incriminare nu a fost analizată uniform. Inițial, Curtea a clarificat această problemă în mod indirect, pe baza unei analize legate de caracterul accesibil și predictibil al normei; în această optică, norma de incriminare îndeplinea condiția clarității dacă era accesibilă și predictibilă (*Streletz, Kessler & Krenz c. Germania*, §§ 90-91; *K.-H.W. c. Germania* (cererea nr.37201/97), § 45; *Jorgic c. Germania* (cererea nr. 70446/01), § 100). Ulterior, claritatea a devenit o parte componentă a caracterului predictibil al normei de incriminare (*Korbely c. Ungaria* (cererea nr. 9174/02), §§ 77-78). Recent, Curtea a modificat legătura dintre exigența clarității, pe de o parte, și caracterul accesibil și predictibil al normei de incriminare, pe de altă parte; în *Kononov II* exigența clarității pare a fi o chestiune distinctă, diferită de caracterul accesibil și predictibil al normei (v. § 187). Pentru mai multe detalii în acest sens v. T. Brooms, C. van der Kroon, *Inconsistent Deliberations or Deliberate Inconsistencies? The Consistency of the ECHR's Assessment of Convictions based on International Norms*, „Utrecht Law Review”, vol. 7, nr. 3/2011.

nilor invocate, izvoarele dreptului internațional care au fost luate în considerare de instanțele interne pot constitui un temei juridic clar pentru o condamnare.

Jurisprudența relevantă^[1] demonstrează că, de regulă, atunci când analizează o cauză din perspectiva articolului 7 (1) din Convenție, Curtea aplică un raționament cu următoarea traiectorie: mai întâi, identifică normele de drept internațional care au constituit temei juridic al condamnării (a), apoi verifică dacă acel temei juridic permite antrenarea răspunderii penale individuale (b), dacă el a precedat faptele imputate petentului (c), dacă a fost suficient de clar (d), dacă i-a fost accesibil petentului, raportat la data comiterii faptelor (e) și, în fine, dacă era predictibil că temeiul juridic ar putea fi folosit în viitor pentru condamnarea petentului (f)^[2].

Uneori, parcurgerea riguroasă a acestor pași i-a permis Curții să rămână într-un spațiu de siguranță, vizavi de sistemul complex al dreptului internațional public, și a ajutat-o să evite greșeli majore de interpretare sau de aplicare a normelor internaționale. Alteori, această incursiune a Curții în domenii care-i depășesc sfera normală de competență a condus însă la erori și la inadvertențe juridice care au generat critici și care i-au afectat autoritatea.

[1] Principalele hotărâri care confirmă acest tip de raționament și în care Curtea a folosit dreptul internațional ca temei juridic al unei condamnări în baza articolului 7 (1) au fost pronunțate în cauzele *Streletz, Kessler & Krenz c. Germania*; *K.-H.W. c. Germania*; *Kolk & Kislyiy c. Estonia* (cererea nr. 23052/04); *Jorgic c. Germania*; *Korbely c. Ungaria*; *Kononov I și Kononov II*. Fiecare dintre aceste cauze se referă la o perioadă conflictuală, de război sau de opresiune totalitară, în care petenții au reprezentat un regim aflat cândva la putere și au comis acte care, judecate după standardele actuale, ar constitui infracțiuni, atât potrivit dreptului național, cât și internațional. Totuși, la vremea la care au fost comise, aceste acte erau pur și simplu permise – și uneori chiar încurajate – de regimul aflat la putere. Apoi, la un moment dat, s-a produs o schimbare de guvern, iar noul regim a încercat să răzbune actele regimului predecesor. Din perspectiva dreptului intern relevant la data evenimentelor, în multe dintre aceste situații răspunderea penală s-a prescris. Ca atare, principiul neretroactivității le-a impus judecătorilor să recurgă la dreptul internațional relevant la data evenimentelor, care a oferit temei juridic pentru condamnare și care se susține regimului juridic al prescripției. În aceste cauze, o bună parte din motivarea Curții s-a referit la aplicabilitatea normelor de drept internațional (v. T. Broome, C. van der Kroon, *op. cit.*, p. 160).

[2] Acest raționament al Curții, referitor la aplicarea articolului 7 (1) din Convenție, este confirmat de jurisprudența prealabilă cauzei *Kononov c. Letonia*. Curtea nu aplică însă aceste teste în mod uniform, în fiecare cauză. Pentru detalii privind evoluția jurisprudenței Curții, raportat la aplicarea articolului 7 din Convenție, v. *idem*, p. 156-179.

În concret, inadverențele și erorile recurente ale Curții sunt legate de utilizarea normelor de drept internațional ca temei juridic pentru condamnarea petenților. Criticile formulate la adresa Curții aparțin nu doar doctrinei^[1], ci și judecătorilor Curții, în opiniile lor disidente și concurente. Esența acestor critici se referă la ocolirea exigenței legate de existența unui temei juridic care să preceadă faptele invocate și la aplicarea și interpretarea dreptului penal în defavoarea petentului, atunci când dubiile ar trebui să-i profite acestuia. Cea mai largă categorie de critici vizează modul incoerent în care Curtea analizează și justifică exigența predictibilității normelor, pentru că opțiunile Curții, în acest sens, reduc semnificativ tocmai predictibilitatea aplicării dreptului.

B. Erori și inadverențe juridice

Nu ne propunem aici o inventariere exhaustivă a erorilor și a inadverențelor din cele două hotărâri pronunțate de Curte, în cauza *Kononov c. Letonia*; menționăm doar, cu titlu exemplificativ, câteva dintre ele, relevante pentru scopul acestui studiu.

(a) În mod obișnuit, atunci când examinează o cauză din perspectiva articolului 7 (1) al Convenției, Curtea identifică mai întâi temeiul juridic pe baza căruia a fost condamnat petentul. Când dreptul intern nu oferă un temei juridic suficient pentru condamnarea petentului, Curtea analizează dreptul internațional, fie ca sursă unică, fie ca sursă alternativă a acestui temei juridic. Apoi, pentru a stabili dacă instanțele naționale au aplicat în mod corect normele internaționale, Curtea verifică dacă faptele petentului se circumscriu normei juridice din dreptul internațional, invocată ca temei al condamnării.

În *Kononov II*, Curtea s-a detașat de această abordare tipică: ea nu s-a limitat să verifice aplicarea normelor internaționale de către instanțele interne, ci a introdus în cauză, *proprio motu*, instrumente juridice noi, care nu au fost niciodată invocate de părți, de terți intervenienți sau de instanțele interne^[2], și pe care petentul nu a avut

[1] v., e.g., alături de titlurile deja citate, C.S. Grover, *The European Court of Human Rights as a Pathway to Impunity for International Crimes*, Springer, 2010, p. 262-272 și M. Forowicz, *The Reception of International Law in the European Court of Human Rights*, OUP, 2010.

[2] *Kononov II*, §§ 32, 60-62, 216.

posibilitatea să le conteste sau să le comenteze. Printre acestea se numără, de pildă, *Codul Lieber* din 1863, *Proiectul Declarației de la Bruxelles* din 1874 și *Manualul Oxford* din 1880^[1]. Niciunul dintre aceste documente nu este un tratat internațional și nu avea participarea Letoniei sau a fostei U.R.S.S. În plus, *Codul Lieber*, o sinteză a legilor și a cutumelor războiului, este de sorginte americană și avea caracter obligatoriu exclusiv pentru soldații americani^[2]. Prin urmare, instrumentele invocate nu îndeplinesc exigențele accesibilității și ale predictibilității. Cu toate acestea, Curtea a utilizat *Codul Lieber* ca o justificare a condamnării petentului de către instanțele interne, pentru crime de război^[3].

Această interpretare extrem de liberă a temeiului juridic al condamnării plasează Curtea în centrul unor critici legate de depășirea limitelor sale și de aplicarea improprie a dreptului internațional public. Teoretic, Curtea admite că sarcina ei este doar aceea de a verifica dacă instanțele interne au aplicat normele internaționale în conformitate cu prevederile articolului 7 (1) din Convenție; practic, în *Kononov c. Letonia*, Curtea a analizat însă dacă instanțele naționale au aplicat acele norme internaționale *pe care ea le-a considerat relevante* și a impus, în acest sens, un punct de vedere propriu și eronat.

(b) Teoretic, atunci când analizează dacă norma de incriminare a precedat faptele petentului, Curtea nu trebuie decât să facă o verificare cronologică obiectivă.

În unele cauze, ea a confirmat însă ca temeii juridic al condamnării petentului norme ulterioare comportamentului invocat și a compromis astfel exigența predictibilității juridice. În motivarea acestei opțiuni, Curtea s-a prevalat de două tipuri de argumente. De pildă, în cauza *K.-H.W. c. Germania*, ea a invocat caracterul universal al dispozițiilor unor tratate care nu fuseseră încă ratificate de statul reclamat, la data când s-au produs evenimentele care au determinat condamnarea petentului^[4]; Curtea nu precizează însă cum ar fi putut să

[1] *Idem*, § 200 *et seq.* Eventual, instanța ar putea introduce *proprio motu* instrumente noi, dacă ele ar fi în măsură să ajute la interpretarea temeiului juridic propriu-zis care a stat la baza condamnării petentului. În *Korbely c. Ungaria*, acest argument este convingător.

[2] *Kononov II*, § 63.

[3] *Idem*, § 218.

[4] *K.-H.W. c. Germania*, § 104. În această cauză, petentului i s-au aplicat standardele Convenției internaționale privind drepturile civile și politice, care a fost ratificată de

cunoască petentul prevederile acelor tratate la care statul său nici măcar nu era parte. Alteori, Curtea a calificat instrumentul juridic ulterior drept element al unei dezvoltări progresive a dreptului, care conduce spre interzicerea comportamentului petentului^[1].

Curtea a recurs la acest ultim raționament și în *Kononov c. Letonia*, ignorând faptul că dezvoltarea dreptului internațional relevant s-a produs în timpul celor trei decenii care au urmat faptelor imputate petentului și că, oricum, în calitate de combatant în spatele liniilor inamice, era cu totul improbabil ca petentul să fi fost la curent cu dezvoltarea progresivă a dreptului internațional. Astfel, Marea Cameră a validat condamnarea petentului pentru crime de război, în temeiul Convențiilor de la Geneva din 1949^[2], cu toate că evenimentele care au dus la condamnarea petentului au avut loc în mai 1944. Or, utilizarea Convențiilor de la Geneva din 1949 și a altor instrumente inopozabile, introduse *proprio motu*, ca argument al unei dezvoltări progresive a dreptului în direcția incriminării actelor comise de petent, este inadmisibilă și contrară oricăror exigențe legate de accesibilitatea și predictibilitatea normelor de incriminare^[3].

RDG abia la doi ani după ce el a fost condamnat (§§ 15, 34). Curtea a apreciat că, deși Convenția nu fusese încă ratificată, petentul ar fi trebuit să știe că prin violarea prevederilor ei încălca și drepturi fundamentale ale victimelor (§ 104).

[1] În *Jorgic c. Germania*, Curtea a considerat că faptele petentului se încadrează în definiția mai recentă a genocidului și, ca atare, a înlăturat încadrarea juridică de curățare etnică, pe care o aveau faptele la data comiterii și care era mai puțin gravă. În motivare, Curtea a invocat *Rezoluția ONU 47/121*, adoptată după comiterea faptelor, care a contribuit la extinderea noțiunii juridice de genocid și pe care a considerat-o un element în dezvoltarea progresivă a dreptului. Totuși, la data comiterii faptelor pentru care a fost condamnat petentul, această dezvoltare progresivă a dreptului se afla într-un stadiu incipient și doar o minoritate a doctrinei împărtășea ideea unei extinderi a semnificației juridice a genocidului. Chiar și Tribunalul Penal Internațional pentru Fosta Iugoslavie a refuzat să aplice definiția extinsă a genocidului, în jurisprudența sa, și a preferat să acorde prioritate principiului *nullum crimen sine lege* sau principiului aplicării legii penale mai favorabile. Totuși, Curtea Europeană a ales să-i refuze petentului aplicarea normelor penale mai favorabile și a validat condamnarea lui pentru genocid. v. *Jorgic c. Germania*, § 103 *et seq.*, § 107 coroborat cu §§ 28 și 47.

[2] *Kononov II*, § 218.

[3] În acest sens, s-a mai remarcat că, datorită circumstanțelor cauzei, Vassili Kononov nu ar fi putut să prevadă caracterul penal al faptelor sale. În plus, el nu ar fi putut să prevadă nici faptul că nu va beneficia de regimul prescripției răspunderii penale (*idem*, Opinia disidentă a Judecătorilor Costa, Kalaydjieva și Poalelungi).